

GRASSEN OM HET IJSELMEER III

door

P. JANSEN en W. H. WACHTER.

(Mededeling No. 35 der Zuiderzee-Commissie)

Dactylis.

Aan pogingen om de vormen dezer langs de dijken van het IJsselmeer zeer algemene soort te rangschikken, heeft het niet ontbroken. In Flor. Aant. 11, N.K.A. 1915, p. 159, schreven wij reeds: „de pogingen om de vele vormen dezer „Gesammtart” in ondersoorten te groeperen zijn tot nog toe steeds mislukt, omdat zelfs de meest karakteristieke vormen door overgangen zijn verbonden. Het gewone herbariummateriaal is daartoe slecht te gebruiken. Van verschillende vindplaatsen is slechts 1 exemplaar aanwezig, dikwijls nog een opvallend exemplaar, afwijkend van de daar ter plaatse gewone vorm, terwijl deze laatste niet verzameld is, juist omdat hij algemeen is. Of men heeft typische exemplaren uitgezocht, echter niet het type der vindplaats maar dat van een wetenschappelijke afbeelding, die toch heel goed naar het eerste het beste exemplaar kan zijn getekend. Wil men zulk een kwestie met behulp van herbariummateriaal oplossen, dan kan dit slechts gelukken, wanneer men dit doel reeds bij het verzamelen voor ogen gehad heeft”. Sinds die tijd heeft v. Soest geprobeerd om door cultuurproeven in de Hortus te Delft de moeilijkheden op te lossen. Ook elders zijn zulke proeven gedaan. Leerzaam in dit opzicht is wat H. WIRRE in Sveriges Utsâdesförenings Tidskrift 1912 reeds schreef: „*Dactylis glomerata* is een typische kruisbestuiver (fig. 4) en daarom zijn in de regel alle individuen, welke uit het wild zijn gehaald en als beginmateriaal voor een cultuur dienen, bastaarden, welker nakomelingschap, wat betreft de ene eigenschap zeer gelijkvormig, wat de andere eigenschap betreft zeer ongelijkvormig is. Het is blijkbaar niet mogelijk volkomen constante gelijkvormige rassen te kweken”. Daarbij komt, dat *Dactylis*, als zij deel uitmaakt van de grasbegroeiing der dijken (fig. 6)

een geheel andere habitus vertoont dan als zij ruderaal en alleenstaand voorkomt. (vgl. fig. 7).

v. SOEST geeft in Flora van Arnhem 4 (N.K.A. 1928, p. 18) een overzicht van zijn resultaten, terwijl hij het materiaal welwillend tot onze beschikking stelde. In het algemeen zullen wij dan ook de door hem voorgestelde indeling volgen, al brengt zijn nomenclatuur ons wel eens in verlegenheid. Trouwens het prioriteitsprincipe is bijna onuitvoerbaar, daar dezelfde namen in de literatuur gebruikt worden voor geheel andere planten, terwijl het citeren uit de tweedehand de bekende verwarring heeft gesticht.

De meeste langs het IJsselmeer voorkomende planten behoren tot wat v. SOEST noemt *ssp. ciliata* Marss. Het is ons niet gelukt deze ondersoort in de literatuur terug te vinden. In MARSSON: Flora von Neu-Vorpommern p. 576, komt de naam *ciliata* niet voor, maar vindt men: *b hirta, vaginis dense hirtis, paleis carina longe ciliata ad nervos pilosulis*. In A. und Gr. Syn. 2 p. 379 vindt men de naam *ciliata* Peterm., doch hiermede wordt een zeer beperkte groep bedoeld, die gekenmerkt is door dicht ruwharige scheden en dichtbehaarde aartjes. Deze groep was echter reeds beschreven door de SAINT AMAN in zijn Fl. Agenaise p. 38 onder var. *pubescens*. KRAUSE en vele andere auteurs gebruiken de naam *ciliata* Döll. In Flora des Grossherzogtums Baden p. 167 (1857) vindt men de volgende opmerking van DÖLL: „Eine Form, deren Spelzen, auch besonders an den Rippen, mit einzeln längeren Haaren bestreut und zugleich an den Kielen länger gewimpert sind, is *Dactylis ciliata* Opitz”. Zelf geeft hij dus de naam *ciliata* aan geen enkele vorm. Het is ons niet gelukt de diagnose van OPITZ op te sporen. Het schijnt een nomen nudum te zijn. In ieder geval is er bij DÖLL van een *ssp. ciliata* geen sprake, evenmin als bij MARSSON. Het lijkt ons daarom beter de door v. SOEST bedoelde planten te verenigen onder de naam: *ssp. eu-glomerata*. *Rhizoma caespitosum. Folia plana. Panicula erecta, pyramidata, unilateralis. Glumae glabrae vel ad carinam ciliatae. Glumella sensim acuminata, quinquenervia, ad carinam ciliata, violacea-variegata, 5½—6 mm longa.*

Zoals v. S. terecht opmerkt, is de violetkleuring der bloeiwijze een zeer betrouwbaar kenmerk. Normaal vindt men planten met ruwe scheden, kale knopen, gewimperde kafjes, 3—4 bloemige aartjes, korte naald. De pluim is ééNZijdig pyramidaal met alleenstaande of 2 bijeenstaande takken, die meest ruw en enigszins violet zijn. De aartjeskluwens zijn eindstandig en dicht. Men vindt echter allerlei variaties wat betreft de beharing der

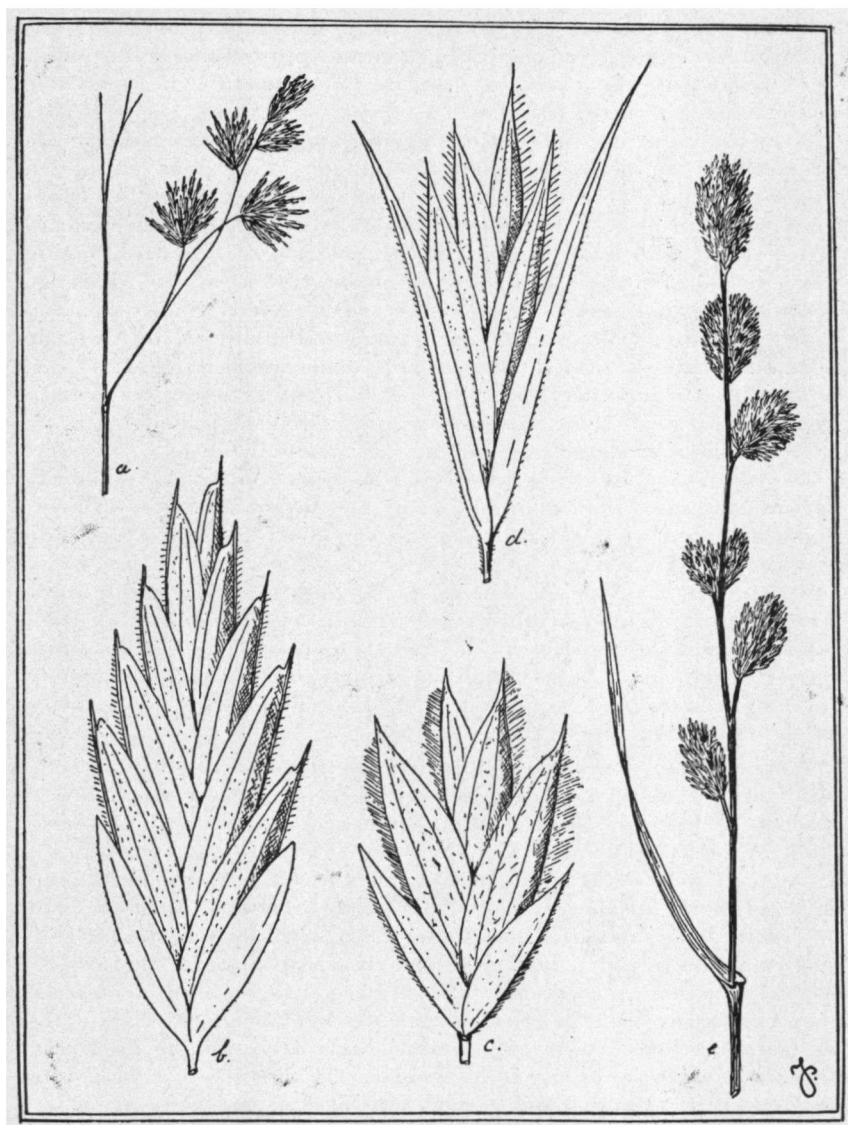

Fig. 1. *Dact. glomerata* L.; a. en b. var. *multiflora* Beck; c. var. *villosa* de Br.; d. var. *longiglumae* J. en W.; e. var. *abbreviata* Drj.

scheden, der knopen, der kafjes, naar het aantal bloemen per aartje, de lengte der naald, het aantal pluimtakken, de vorm der bloeiwijze, de bladkleur en de bladbreedte, die ten dele ook namen gekregen hebben.

Normaal zijn de kelkkafjes op de kiel kort gewimperd, de kroonkafjes op de kiel sterker en langer gewimperd en op en tussen de nerven, door korte puntjes ruw. DE BRUYN beschreef in N.K.A. serie 1, 2, 76 (zie ook Prod. ed. 2, 2277) twee variëteiten: var. *scabra* de Br. en var. *villosa* de Br.; echter beging men de vergissing in Kr. Arch. en later ook in de Prod. de beschrijving der beide vormen te verwisselen. Slaat men op deze vergissing geen acht, dan kan men planten die van de normale vorm afwijken door dicht behaarde kroonkafjes var. *villosa* de Br. noemen. (fig. 1 c). Men mag ze niet var. *ciliata* Peterm. noemen, want deze heeft ook behaarde scheden. (v. S. in litt.). Een mooi exemplaar dezer variëteit ligt o.a. in herb. v. S. van Volendam. Veel meer dan vormen met dicht behaarde aartjes ontmoet men planten, waar bij de kroonkafjes onregelmatig behaard zijn, vooral naar de top. Ook afwijking naar de andere zijde komt voor. Zo groeit langs de bosrand in Beverwijk een populatie van forse planten die de habitus en de pluimbouw met de grote langgesteelde kluwens van *eu-glomerata* bezitten, maar waarvan de kafjes bijna niet gewimperd en verder bijna geheel kaal zijn. Zulke planten zijn van de beide volgende ondersoorten te onderscheiden door de 6 mm lange kroonkafjes en de violetkleuring (fig. 5).

Vormen met geelgroene bloeiwijze (maar met de typische pluimbouw) worden onderscheiden als var. *flavescens* Schroet. Meestal is dan de gehele plant bleekgroen (Amsterdam, herb. J. en W. 41832, Diemen, 35363).

De top van het kroonkafje is variabel van vorm; meest loopt de hoofdnerf uit in een kort puntje of naaldje. Vormen met to 2 mm lange naalden zijn bekend als var. *longiaristata* Beck. In Gram. ind. et adv. de Dunkerque beschrijft BOULY DE LESDAIN echter een var. *longiaristata*, als volgt: *gaines scabres et glabres, chaumes lisses sous la panicule, épillets glabres et lisses, glumelles non ciliées, l'inférieure munie d'une arête longue de 2 mm, dépassant assez longuement les glumes, ce qui donne à la plante un aspect particulier*. Van Dr BOULY DE LESDAIN ontvingen wij een pluim, waarvan wij een der aartjes afbeelden in fig. 2 c. Zoals uit de figuur blijkt, zijn de kafjes niet geheel kaal, maar naar de top toe en op de kiel der kafjes kort behaard; ze gelijken sterk op de aartjes van *Festuca rubra*. Voor zover er over het

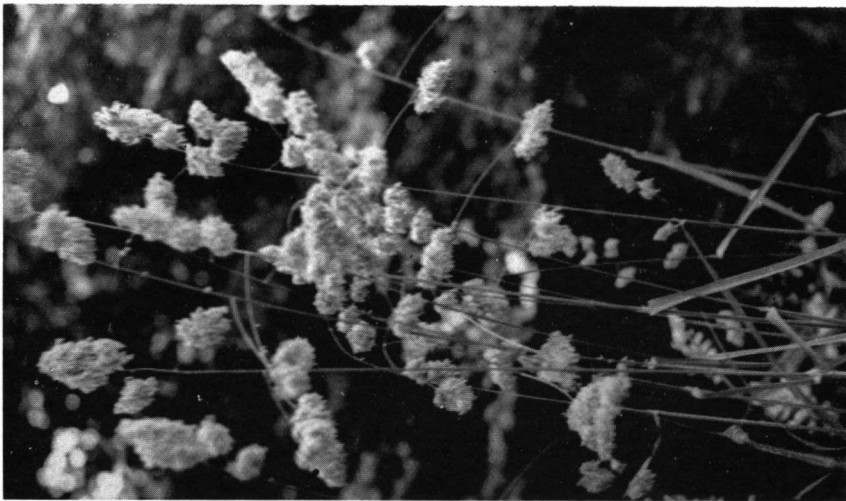

Fig. 4

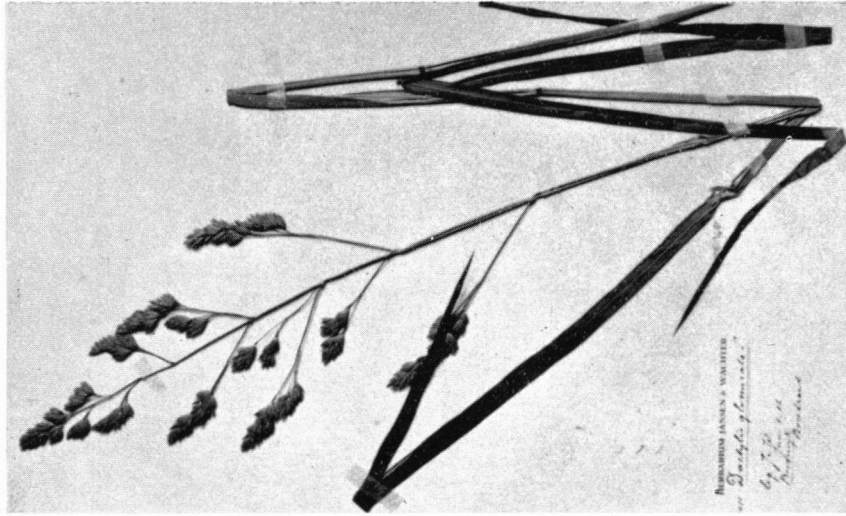

Fig. 5

Fig. 6

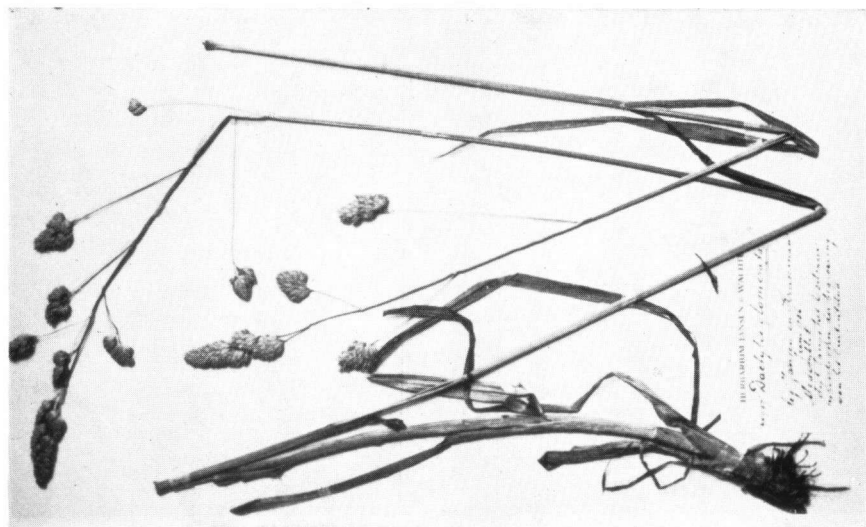

Fig. 7

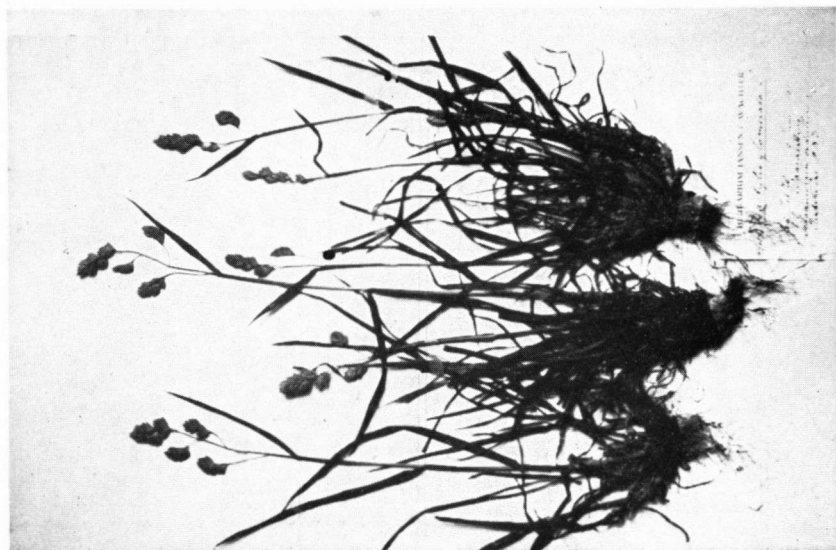

Fig. 9

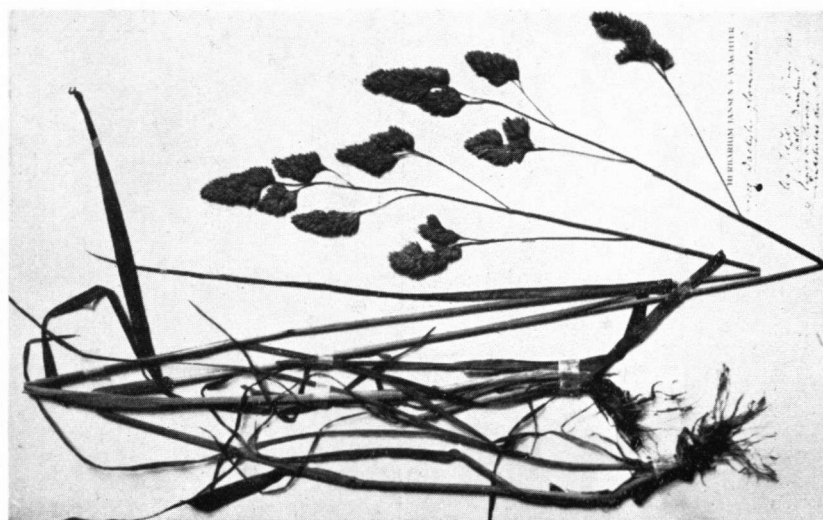

Fig. 8

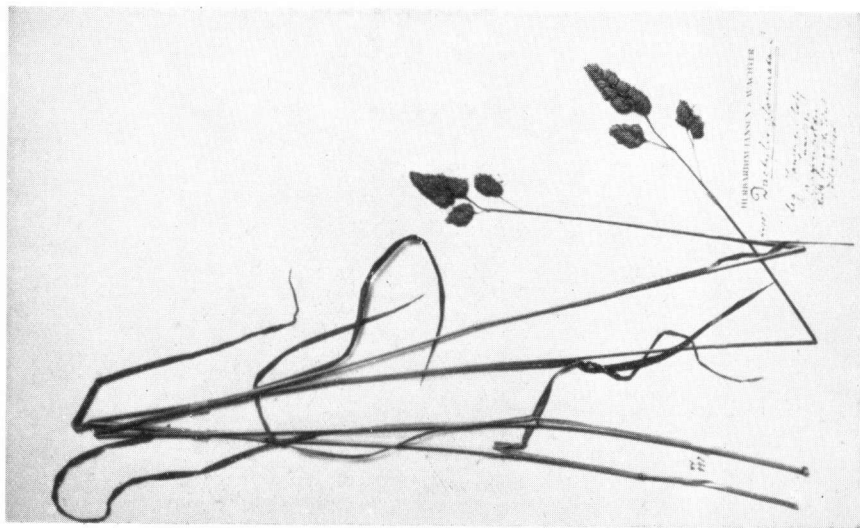

Fig. 10

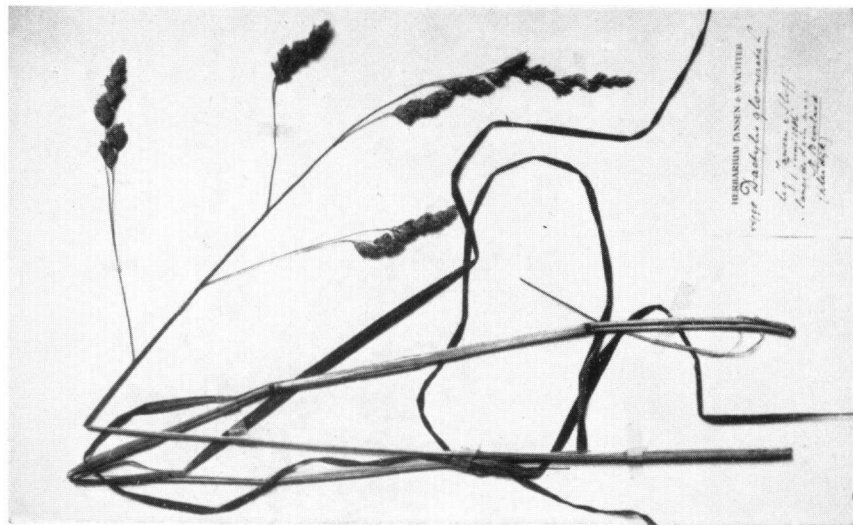
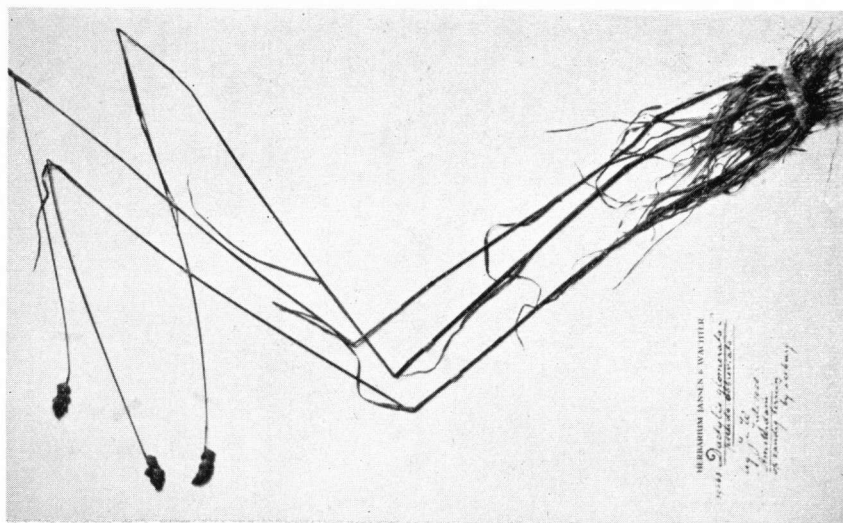
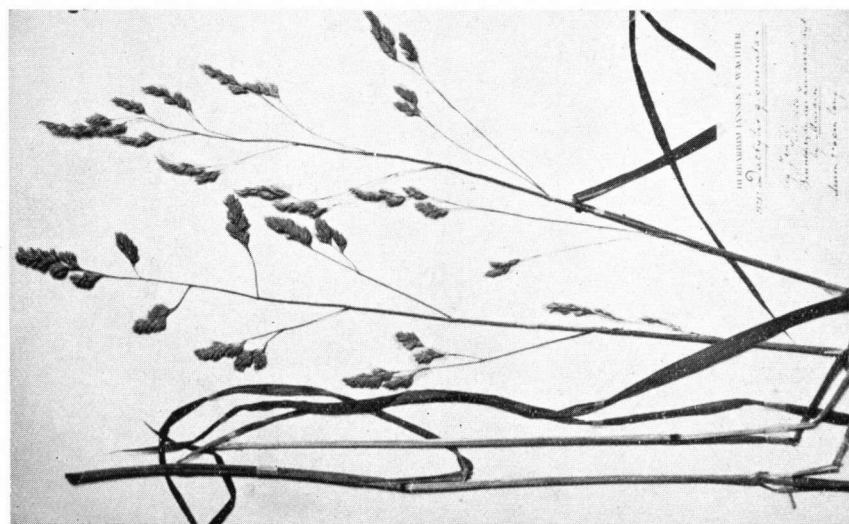

Fig. 11

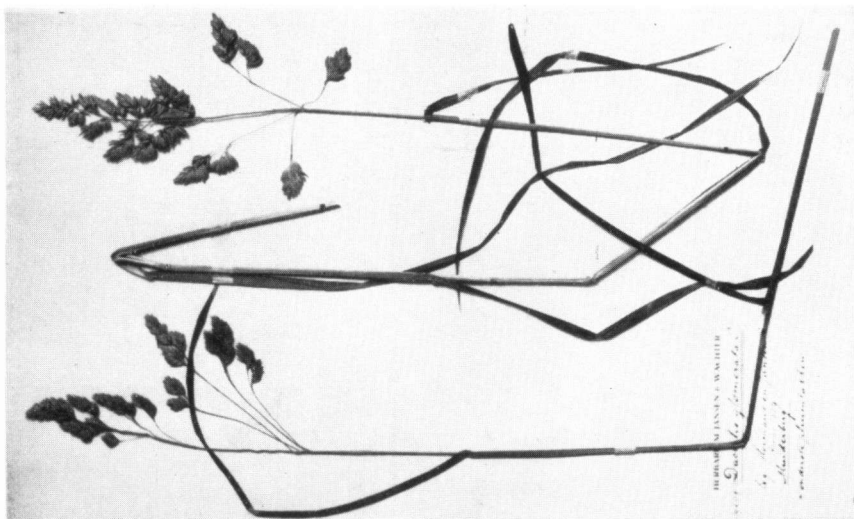
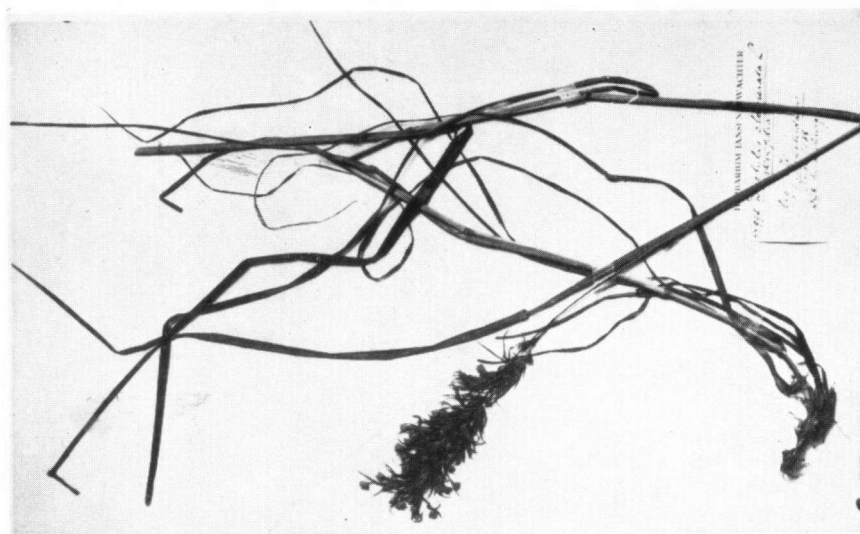

Fig. 16

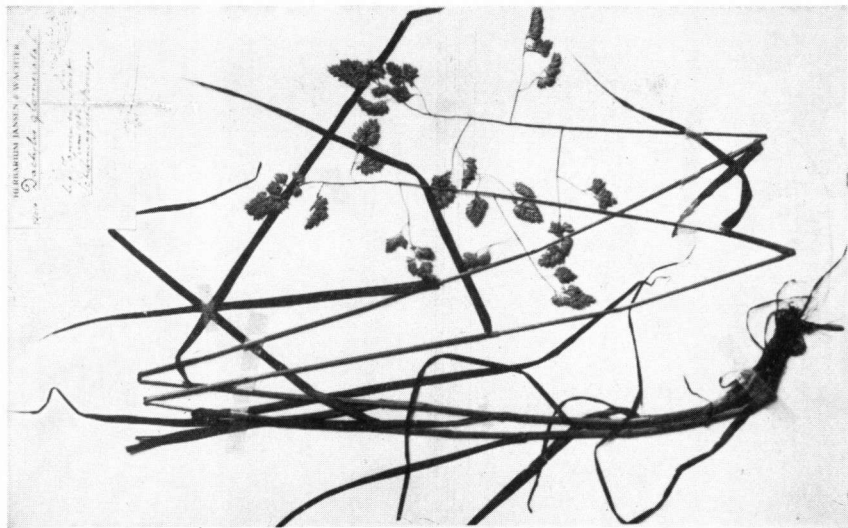

Fig. 17

fragment te oordelen is, is het een langgenaalde vorm van een der overgangen (bastarden?), die *eu-glomerata* met de volgende ondersoort verbinden.

De kelkkafjes zijn gewoonlijk groen, dun, 3- en 1-nervig, en veel korter dan het aartje. Een enkele maal treft men exemplaren aan waarbij de kelkkafjes verlengd zijn, even lang of langer dan het aartje. (Wieringen, Knollendam, fig. 1 d.).

De pluimbouw is zeer variabel. Normaal is de pluim niet langer dan 1 dm, met de kluwens aan het einde der takken. De standplaats heeft echter grote invloed. Ter vergelijking geven wij: 1° fig. 8 en 9; beide planten langs de Waaldijk bij Bommel, n. 8 is ruim een meter hoog, de pluim is 2 dm lang en de aartjes zijn 5—7 bloemig; n. 9 groeide in de schaduw, de pluim is klein evenals de gehele plant, de aartjes zijn groenachtig, 2—3 bloemig, met kafjes van normale lengte. Een deel der plant hebben wij meegenomen en in de zon geplant: de kafjes kleurden spoedig en gingen violette randen vertonen. 2° fig. 10 en 11; beide planten langs een dijk in Z.-Beveland, n. 11 tegen de kruin aan en n. 10 aan de voet in de zilte klei. De aartjes zijn identiek, maar de pluimen verschillen enorm in afmeting. Bij de var. *major* v. S. wordt de pluim zelfs tot 40 cm lang (fig. 12). Men vindt dergelijke planten gewoonlijk op ruderaalterreinen en de pluimen vertonen dikwijls min of meer monstrueuse vervormingen.

Ook het aantal pluimtakken op een knoop der pluim is variabel. Gewoonlijk staat op de onderste knoop slechts 1 tak, al of niet vergezeld van een tweede, die dan kleiner is. Vormen als in figuur 5 zijn zeldzaam; hier hebben zich uit de onderste knoop 4 pluimtakken ontwikkeld (var. *verticillata* J. en W.).

Soms zijn de takken sterk verkort (fig. 1 e) zodat de pluim tot een tros gereduceerd is. Deze var. *abbreviata* is vrij zeldzaam, doch komt langs het IJsselmeer nog al eens voor (Wieringen, Blokzijl, Ossenzijl). Ze moet niet verward worden met een veel op armoedige en droge terreinen voorkomende vorm, waarbij de pluim gereduceerd is tot een compact eindstandig cylinder-vormig kluwen (fig. 13). Dergelijke planten rekent men tot de var. *congesta* Coss. et Germ. Zij vormen min of meer een overgang naar de Zuideuropese ssp. *Hispanica*, die hier nog niet is aangetroffen, maar waarop op adventiefterreinen te letten valt. Planten met 7—9 bloemige aartjes, bekend als var. *multiflora* Beck. zijn zeldzaam aangetroffen. Het fraaiste exemplaar uit ons land bevindt zich in herb. Henrard, en werd gevonden aan rivieroever bij Gorinchem (fig. 1 a en b). De bladscheden

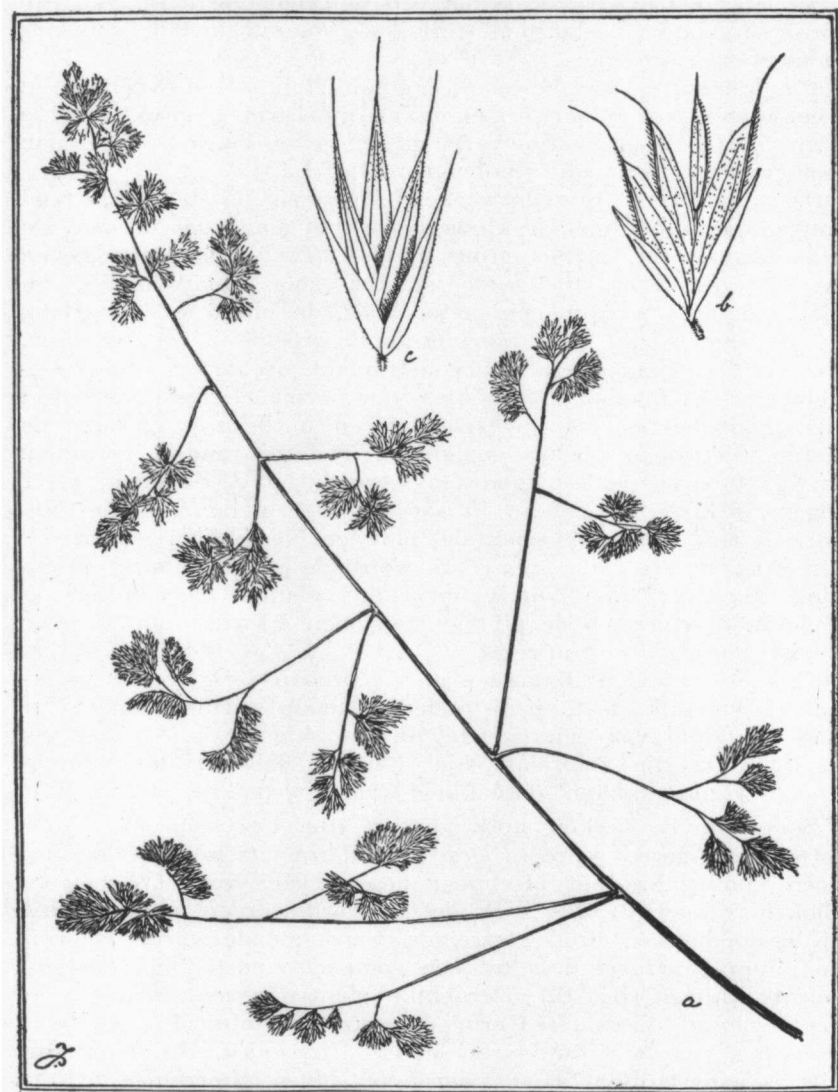

Fig. 2. *Dactylis glomerata* subsp. *lobata* a. pluim der var. *luxurians* v. S.
b. aartje; c. langgenaald aartje van een tusschenvorm.

zijn ruw doch kaal (var. *nudicaulis* v. S.); zeldzamer zijn vormen met behaarde scheden (var. *hirsuticaulis* v. S.). Vormen waarbij alle bladscheden dicht langharig zijn, zijn in ons land nog niet waargenomen. De combinatie van behaarde scheden en dicht behaarde kafjes (var. *pubescens* de Snt. Am. = var. *ciliata* Peterm.) bespraken wij reeds hierboven.

De stengel onder de knopen is gewoonlijk kaal; een enkele maal vond van Soest een exemplaar met de stengel onder de knopen dicht behaard (var. *holcoides* v. S.).

Monstruositeiten komen veel voor, het meest wel de m. *vivi-para* in allerlei gedaanten (fig. 14). Ook de m. *bracteata* Chrst. met een abnormaal ontwikkeld schutblad onder de pluim, en de zeldzamere m. *ramifera* Chrst., waarbij uit een der onderste bladscheden een eenzame pluimtak ontspringt, zijn enkele malen gevonden.

De tweede ondersoort noemt VAN SOEST: ssp. *lobata* Marss. Ook hierbij doen zich nomenclatorische moeilijkheden voor. MARSSON vermeldt op pag. 576 zijner Flora von Neu-vorpommern niet een ondersoort van die naam, maar schrijft:

γ *lobata* Drejer: *gracilis*; *ramis paniculae pallidae erectis*; *spiculae minoribus*, *paleis inf. carina subtilissime scabris*, *caeterrum laevibus*.

Diese var. ist eine Form schattiger Wälder, aber durch den Habitus sehr verschieden. Sie besitzt einen schlanken oft über 2' hohen Stengel, sehr lange dunkelgrüne Blätter aber eine bleiche armährige Rispe mit fast aufrechten Zweigen. Die Spelzen sind fast ganz glatt und nur auf den Kielen sehr schärflich.

Nu is men het over het algemeen niet eens over die *lobata* Drej. Sommigen beschouwen de naam als synoniem met *Dact. Aschersoniana*, anderen als een afzonderlijke variëteit of ondersoort van *Dact. glomerata*. Bovenstaande beschrijving van MARSSON, waarop v. SOEST zich beroept, is voor het grootste deel van toepassing op de bosvorm van *Dact. glomerata*, doch „*spiculae minoribus*” zou kunnen wijzen op *Dact. Aschersoniana*. ASCHERS. en GRAEBN. (Syn p. 379) gebruiken de naam *pendula* Dum. en geven een met die naam overeenstemmende beschrijving: gehele plant slapper met slankere pluim; los en overhangend; in bossen en schaduwrijke plaatsen.

De naam *pendula* treft men het eerst aan in DUMORTIERS Florula Belgica pag. 156 onder: 2106 *glomerata* L. *pendula*, zonder beschrijving (1827), terwijl LEJEUNE et COURTOIS ze in hun in 1828 verschenen Compendium Florae Belgicae niet vermelden, doch wijzen op een variëteit met teruggeslagen takken,

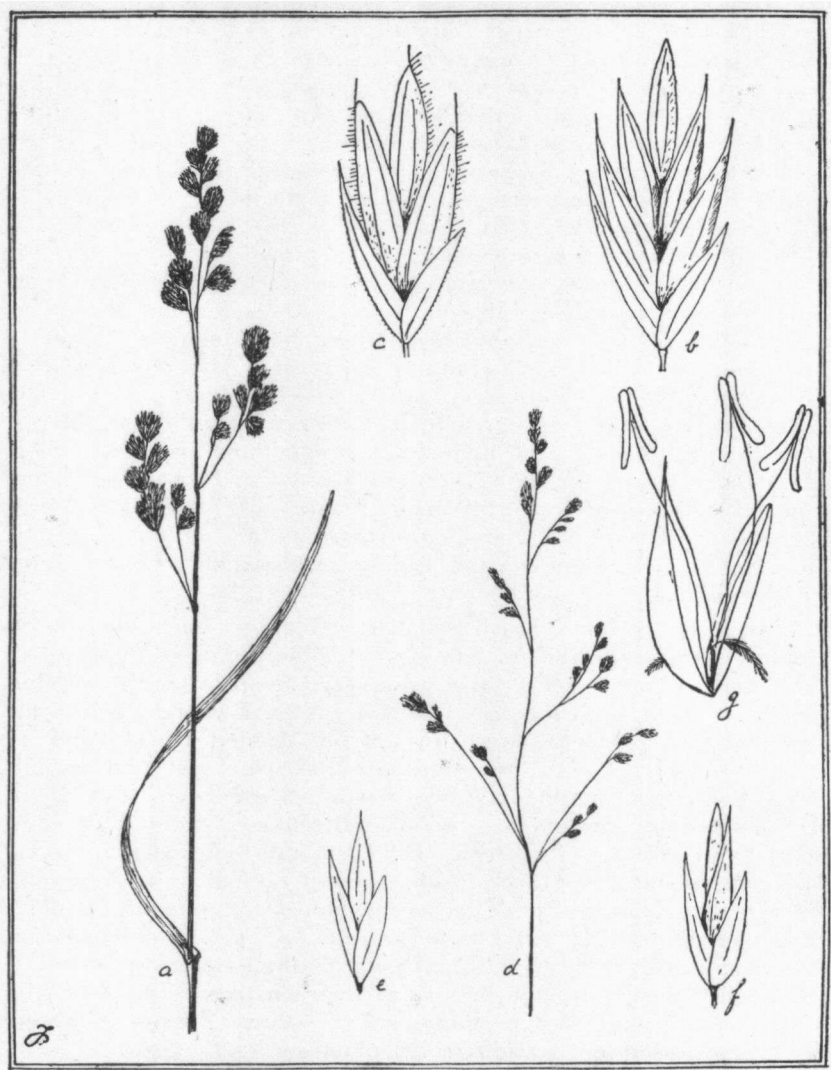

Fig. 3. *Dact. glomerata* subsp. *Aschersoniana* Issl. a. pluim, b. vierbl. aartje, c. aartje van een hybride, d. var. *Vuyckii*, e. éénbl. aartje en f. tweebl. aartje dezer variëteit.

die ze *Dact. reflexa* Dum. Agr. noemen, doch die wij in DUMORTIERS *Agrostographia* niet kunnen vinden. Het blijft dus twijfelachtig wat DUMORTIER met deze beide namen bedoeld heeft en het lijkt ons het beste ze niet te gebruiken, en de hier bedoelde planten samen te vatten onder

subsp. *lobata* (Drej.) v. Soest.: aartjeskluwens niet dicht, aartjes naar alle zijden uitstaand; plant licht grauwgroen, slap; pluim met weinig behaarde dikwijls teruggeslagen takken en vrij kale aartjes, purperloos, kelkkafjes kleurloos, kroonkafjes bleek. Volgens VAN SOEST is het de bosvorm van het *Querceto-carpinetum*. Typisch vindt men ze in de Zuid-Limburgse bossen (fig. 16), rond Arnhem, in de Scheveningse bosjes (fig. 17), bij Beverwijk enz.

var. *normale* v. S.: kale tot iets ruwe scheden en korte pluimen met losse kluwens. (fig. 17).

var. *pubescens* v. S.: scheden behaard (Scheveningen).

var. *luxurians* v. S.: pluim groot, meest overhangend (20—40 cm) fig. 2 a algemeen in Z.-Limburg in de bossen en langs beschaduwde wegen (fig. 16).

In de Scheveningse Bosjes komt hiervan een merkwaardige vorm voor, waarbij de kroonkafjes eindigen in een lange naar buiten gebogen naald (fm. *divergens*) fig. 2 b.

Zoals wij boven reeds opmerkten, wordt de subsp. *lobata* nog al eens verward met de subsp. *Aschersoniana* (Gr.) Issl. *)

Reeds in 1912 (Flor. Aant. 5) wezen wij op het voorkomen in Zuid-Limburg van *Dact. Aschersoniana*, en sinds die tijd is zij ook op andere plaatsen in ons land gevonden (Arnhem, Hummelo, etc.). Vergelijking met authentiek materiaal uit Bialowies bevestigde de juistheid der determinatie, ten minste wat betreft de bovenaardse delen. Het is ons namelijk nooit gelukt de door den auteur als karakteristiek aangegeven uitlopers te ontdekken. Bij ons in ieder geval is zij min of meer dicht zodevormig, met dikwijls opstijgende, dunne slappe stengels. De bladen zijn lang, slap en smal, lichtgroen evenals de gehele plant. De pluim is mager, verlengd, aan de top meest overhangend; de takken staan schuin recht op of zijn tegen de as aangedrukt, doordat de zwellichaampjes zo goed als ontbreken. De kluwens der aartjes zijn niet rond en bol maar plat en lang, doordat de aartjes meer naast elkaar gerangschikt zijn (fig. 3 a). Deze aartjes zijn korter en vooral de bloemen zijn kleiner dan bij *D. glomerata*. Bovendien zijn de kafjes geheel

*) E. Issler Pl. peu connues pour la Flore de l'Alsace p. 2.

kaal, soms op de kiel met enige puntjes bezet. In O.-Europa is ze meest 6-bloemig maar bij ons 4—3 bloemig (fig. 3 b). De kroonkafjes zijn gewoonlijk niet genaald maar stompachtig met een klein spitsje. De beide helften der helmknoppen springen wijd open en hangen slechts in het bovendeel samen (fig. 3 g). Als al deze kenmerken constant waren kon aan het zelfstandig bestaan der soort niet getwijfeld worden, maar dit is geenszins het geval. ISSLER bijv. schrijft: „malgré les affirmations de „l'auteur, *Dact. Aschersoniana* ne peut être maintenu comme „bonne espèce. Il est vrai: la plante typique fait l'impression „d'une espèce très distincte de *D. glomerata*. Elle est aussi „constante en culture. Mais l'étude d'un matériel plus riche „démontre une variabilité de tous les caractères distinctifs, variabilité par laquelle *D. Aschersoniana* se rapproche tellement de „*D. glomerata* qu'il n'y a plus aucune limite entre ces deux „plantes". Veel van die tussenvormen lijken ons van hybride oorsprong (fig. 3 c). In strijd hiermede is het cytologisch onderzoek van A. LEVAN, die voor *D. Asch.* 14, voor *D. glom.* 28, en voor hun hybride 21 chromosomen vond. Wat hiervan zij, zeker is dat ze oecologisch een goede ondersoort voorstelt, dat ze thermophil is en alleen groeit in bossen op ontkalkte löss. Ze bloeit bovendien later en is bij ons in de tweede helft van Juli nog goed in bloei te vinden.

v. SOEST onderscheidt vormen met zacht behaarde scheden als var. *pilosa*, terwijl ISSLER deze var. *hirsuta* noemt; beide namen moeten echter worden vervangen door var. *peritricha* Podp. een naam die reeds in 1925 gepubliceerd is (vgl. de exemplaren uit *Fl. exsicc.* Rep. Bohem. Slov. 528). Vormen met gele pluim worden onderscheiden als var. *pallida* Issl., (Hummelo en Holséter Bos); vormen met violette pluim als var. *violacea* Issl., (Bunde), terwijl de var. *latifolia* bladen heeft van meer dan 1 cm. breedte. (Enghuizen). (Ons lijken de beide laatste vormen reeds op invloed van *D. glom.* te wijzen).

Interessanter lijkt ons de var. *Vuyckii* J. et W. (fig. 3 d); deze onderscheidt zich door zeer smalle korter bladen, lagere stengel, iets meer uitstaande pluim en vooral door de één- of tweebloemige aartjes, zodat ze aan *Poa nemoralis* doet denken. Ze is oorspronkelijk beschreven van Oosterbeek, maar is later ook in Enghuizen gevonden. Het aantal pluimtakken van de onderste halfkrans bedraagt 1 of 2; enkele malen vonden we exemplaren met 4 of 5 takken bijeen (var. *verticillata*), terwijl wij in Enghuizen 1 maal een exemplaar vonden, dat tot de m. *ramifera* behoorde.

Wij geven nog het volgende overzicht:

Dactylis glomerata L.

subsp. eu-glomerata J. & W.	subsp. lobata (Drej.) v. S.
1. var. <i>villosa</i> de Br.	1. var. <i>normale</i> v. S.
2. var. <i>scabra</i> de Br.	2. var. <i>luxurians</i> v. S.
3. var. <i>multiflora</i> Beck.	3. var. <i>divergens</i> J. & W.
4. var. <i>longiaristata</i> Beck.	4. var. <i>pubescens</i> v. S.
5. var. <i>flavescens</i> Schr.	
6. var. <i>major</i> v. S.	subsp. Aschersoniana (Gr.) Issl.
7. var. <i>abbreviata</i> Drej.	1. var. <i>peritricha</i> Podp.
8. var. <i>congesta</i> Coss. et Germ.	2. var. <i>pallida</i> Issl.
9. var. <i>verticillata</i> J. & W.	3. var. <i>violacea</i> Issl.
10. var. <i>nudicaulis</i> v. S.	4. var. <i>latifolia</i> Issl.
11. var. <i>hirsuticaulis</i> v. S.	5. var. <i>Vuyckii</i> J. & W.
12. var. <i>pubescens</i> de Snt. Am.	6. var. <i>verticillata</i> J. & W.
13. var. <i>holcoides</i> v. S.	7. m. <i>ramifera</i> .
14. m. <i>bracteata</i> Christ.	
15. m. <i>ramifera</i> Christ.	
16. m. <i>vivipara</i> Aut.	
-